

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ВАГОМОГО ФАКТОРА ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВИ

THEORETICAL CONCEPTUALIZATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY AS A HUGE FACTOR OF ECONOMIC STABILIZATION OF THE STATE

У статті систематизовано та узагальнено наукові підходи до визначення сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність», яка наведена діяльністю, що націлена на забезпечення участі України у міжнародному поділі праці та інтеграції держави у міжнародне господарське середовище. З огляду на те, що саме міжнародне співробітництво виступає вагомим фактором впливу на рівень розвитку економіки України, під зовнішньоекономічною діяльністю пропонується розуміти діяльність, спрямовану на співробітництво суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності різних держав задля реалізації національних інтересів через взаємовигідне співробітництво з іншими країнами в умовах інтернаціоналізації, глобалізації та інтеграції. Узагальнено вітчизняний і закордонний досвід щодо системи методологічних принципів, які є базовими під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності й оцінки її ефективності, запропоновано принцип структуралістичності.

Ключові слова: Європейський Союз, суб'єкти, зовнішньоекономічні зв'язки, зовнішньоекономічна діяльність, співробітництво, нормативно-правове регулювання, принципи.

В статье систематизированы и обобщены научные подходы к определению

сущности понятия «внешнеэкономическая деятельность», которая представлена деятельностью, нацеленной на обеспечение участия Украины в международном разделении труда и интеграции государства в международную хозяйственную среду. Учитывая то, что именно международное сотрудничество выступает весомым фактором влияния на уровень развития экономики Украины, под внешнеэкономической деятельностью предлагается понимать деятельность, которая направлена на сотрудничество субъектов внешнеэкономической деятельности различных государств, для реализации национальных интересов через взаимовыгодное сотрудничество с другими странами в условиях интернационализации, глобализации и интеграции. Обобщен отечественный и зарубежный опыт, касающийся системы методологических принципов, которые являются базовыми при осуществлении внешнеэкономической деятельности и оценки ее эффективности, предложен принцип структуралістичності.

Ключевые слова: Европейский Союз, субъекты, внешнеэкономические связи, внешнеэкономическая деятельность, сотрудничество, нормативно-правовое регулирование, принципы.

УДК 339.9

Акименко О.Ю.

к.е.н., доцент, докторант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту Чернігівський національний технологічний університет

In the article was systematized and generalized the scientific approaches to the definition of the essence of the "foreign economic activity" concept which, as one of the aspects of foreign economic relations, is considered, on the one hand, as an opportunity to receive foreign exchange earnings from exports and to increase the technical level of production, and to produce competitive products; on the other hand, as a certain system of economic and production activities of the enterprise, which includes organizational, commercial and other types of tasks that precede the implementation of foreign economic operations. According to the fact that international cooperation is a significant factor in influencing the level of development of the Ukrainian economy, it was proposed to mean foreign economic activity as activities aimed at cooperation of subjects of foreign economic activity of different states in order to realize national interests through mutually beneficial cooperation with other countries in the conditions of internationalization, globalization and integration. Also was summarized the domestic and foreign experience in the system of methodological principles, which is the basic in the implementation of foreign economic activity and evaluation of its effectiveness. Among them was dedicated a group of principles of general economic and specific character. The principle of structuralism was proposed, which implies the principle that forms the multi levelness of the implementation and regulation of foreign economic activity and allows more stable knowledge of its essence to be distinguished by stable external economic relations between its constituent elements, which bind them to a whole at different levels (micro, meso-, macro-, meta-, and mega-levels). It was proved that in the modern conditions of the world economy development, in conditions of post industrialization, internationalization, globalization, integration, the importance of development of foreign economic activity is steadily increasing, and, directly, its regulation, which is carried out in order to ensure the balance of the economy and the balance of the domestic market, the creation of the most favorable conditions to bring the country's economy into the system of world division of labor.

Key words: European Union, subjects, foreign economic relations, foreign economic activity, cooperation, normative-legal regulation, principles.

Постановка проблеми. Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 років, яка зумовила кризу в зоні євро та боргову кризу у Греції, а згодом – поширилася на нові, неекономічні сфери, глибоко вразила абсолютну більшість країн і регіонів світу. Але в жодній частині світу вона не спричинила такої потужної та тривалої соціально-

економічної та політичної дестабілізації, як це сталося в Європейському Союзі.

Однак серйозні проблеми в розвитку Європейського Союзу, які означилися після глобальної кризи 2008–2009 років, активізували діяльність, спрямовану на аналіз ймовірних варіантів можливого розвитку Євросоюзу в більш довгостроковій

перспективі (на комунітарному рівні – рівні керівних органів Євросоюзу і насамперед ЄК; рівні держав-членів та їхніх двосторонніх і багатосторонніх контактів; рівні недержавних структур у їх різних форматах, включно з академічними колами) [1].

Процеси трансформації механізмів європейської інтеграції набули масштабного характеру та настільки істотно модифікували систему Європейського Союзу, що можна з упевненістю говорити про повноцінне переформатування європейської інтеграції. Вочевидь, цей процес суттєво впливатиме на майбутнє країн-членів, держав-партнерів Євросоюзу та країн, які вирішили пов'язати свою долю з інтеграцією до структур Євросоюзу. Для України, яка прагне стати повноправним членом світового співтовариства, ключовим політичним завданням у цьому контексті є оптимальне використання нових можливостей, знаходження адекватних відповідей на виклики та ризики, що виникають у тому числі під час визначення двовекторності зовнішньої політики, яка дасть змогу державі реалізувати національні інтереси через взаємовигідне співробітництво з іншими країнами.

Саме міжнародне співробітництво виступає вагомим фактором впливу на рівень розвитку економіки України, головним елементом якого є зовнішньоекономічна діяльність як співробітництво суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності різних держав.

Таким чином, будь-які питання щодо активізації процесів змін у напрямках зовнішньоекономічної діяльності, які постійно перебувають у полі зору науковців та практиків, у підсумку і визначають актуальність обраної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових праць щодо поняття та сутності зовнішньоекономічної діяльності дав змогу сформулювати уявлення про останню як про явище і процес. Зовнішньоекономічна діяльність як явище – це система міжнародних економічних відносин, які виникають між суб'єктами господарювання країн світу внаслідок виробництва, обміну і споживання товарів, послуг та ідей в умовах необмеженості потреб та ресурсів і на основі міжнародного поділу праці внаслідок виходу за межі національних господарств і з метою максимізації прибутку [2].

Якщо звернутися до академічних підходів щодо визначення зовнішньоекономічної діяльності, то слід окремо зрозуміти зміст філософської категорії «діяльність» та категорії «зовнішньоекономічний». Так, «діяльність» – це активність людини щодо зміни буття. А «зовнішньоекономічний» – це такий, що виходить із внутрішнього середовища у зовнішнє й орієнтується на задоволення потреб іноземних споживачів національною продукцією та задоволення внутрішнього попиту іноземними товарами та послугами. Відповідно, зовнішньоекономічна діяльність як процес – це процес

трансформації внутрішньої діяльності підприємства у міжнародну, коли підприємство виходить на зовнішні ринки, використовуючи різні форми зв'язків і процесів [3].

Висвітлення теоретико-методологічної сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність» здійснювали вітчизняні науковці.

Так, Т.В. Шталь, В.О. Козуб, В.С. Артеменко, І.Г. Бубенець, С.В. Артеменко [2] розглянули систему міжнародних економічних відносин, що формується між національними економіками країн світу в умовах інтернаціоналізації та глобалізації, форми та напрями міжнародного економічного співробітництва, роль зовнішньоекономічної діяльності в цьому процесі.

В.О. Новак, Т.Л. Мостенська, Г.С. Гуріна, О.В. Ільєнко [4] навели основні ознаки та принципи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, визначили сучасну митну політику України, особливості здійснення експортно-імпорتنних операцій, особливості організації діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на міжнародних товарних ринках, особливості страхування ризиків під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Н.М. Тюріна [5] визначила сутність і види зовнішньоекономічної діяльності, оцінила сучасний етап зовнішньоекономічної діяльності в Україні й особливості регулювання зовнішньоекономічних операцій суб'єктів господарювання, виокремила основні риси організації та технології міжнародних перевезень і зазначила основні напрями проведення економічного аналізу зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

І.В. Багрова, Н.І. Редіна, В.Є. Власюк, О.О. Гетьман [6] розглянули теоретичні, методологічні та практичні аспекти здійснення зовнішньоекономічної діяльності у світогосподарському співтоваристві; висвітлили форми зовнішньоекономічної діяльності, основні законодавчі акти щодо організації та регулювання зовнішньоекономічних відносин в Україні.

Ю.Г. Козак [7] розглянуті основні питання функціонування та розвитку сучасної системи зовнішньоекономічної діяльності; висвітлено місце та роль регіону в системі зовнішньоекономічної діяльності, економіко-правове та функціональне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Колектив авторів під керівництвом В.М. Фомішиної [8] дослідив зовнішньоекономічні зв'язки країни у процесі включення її в світове господарство; проаналізували процеси інтеграції, транснаціоналізації, глобалізації і регіоналізації, еволюції основних форм міжнародних економічних відносин; актуальні проблеми поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків України.

Зовнішньоекономічна діяльність як один з аспектів зовнішньоекономічних зв'язків одними

розглядалась як можливість одержувати валютну виручку від експорту, підвищувати технічний рівень виробництва (за рахунок імпорту, більш ефективної техніки та технологій), виробляти конкурентоспроможну продукцію; іншими – визначалась як певна система господарської та виробничої діяльності підприємства, що включає організаційні, комерційні та інші види завдань, які передують здійсненню зовнішньоекономічних операцій.

Постановка завдання. Віддаючи належне науковим напрацюванням з цієї проблематики, визначаємо розкриття сутності та змісту досліджуваного поняття, а саме «зовнішньоекономічної діяльності» як діяльності, націленої на забезпечення ефективної участі країни у міжнародному поділі праці, головною метою цієї роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним нормативно-правовим актом, що регулює зовнішньоекономічну діяльність і сьогодні, є Закон України від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність», в якому визначаються принципи зовнішньоекономічної діяльності, окреслюється коло її суб'єктів, визначаються види зовнішньоекономічної діяльності, закріплюються основи її регулювання, а також передбачається встановлення спеціальних правових режимів зовнішньоекономічної діяльності й містяться норми щодо відповідальності учасників зовніш-

ньоекономічної діяльності та захисту їхніх прав та інтересів [9] (див. рис. 1).

Однак вперше словосполучення «зовнішньоекономічна діяльність» було використано у Конституції СРСР 1977 року [10] без визначення та без наведення дефініції. Виникнення поняття «зовнішньоекономічна діяльність» в економічному розумінні в Україні пов'язують із початком економічної реформи 1987 року, поступової відміни монополії держави на здійснення будь-яких економічних операцій, у тому числі й зовнішньоекономічних, надання підприємствам права безпосереднього виходу на зовнішні ринки, а також стимулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності на рівні суб'єктів господарювання [11].

У науковій праці [12] було проаналізовано специфіку нормативно-правового регулювання ЗЕД, однак слід звернути увагу на той факт, що саме Законом України «Про економічну самостійність України» від 13 серпня 1990 року проголошено, що Україна самостійно здійснює керівництво зовнішньоекономічною діяльністю, бере безпосередню участь у міжнародному поділі праці та розвиває економічне співробітництво з іншими державами на основі принципів зацікавленості, рівноправності й взаємної вигоди [10].

У зовнішньоекономічній сфері сформовано два основних поняття: «зовнішньоекономічна діяль-

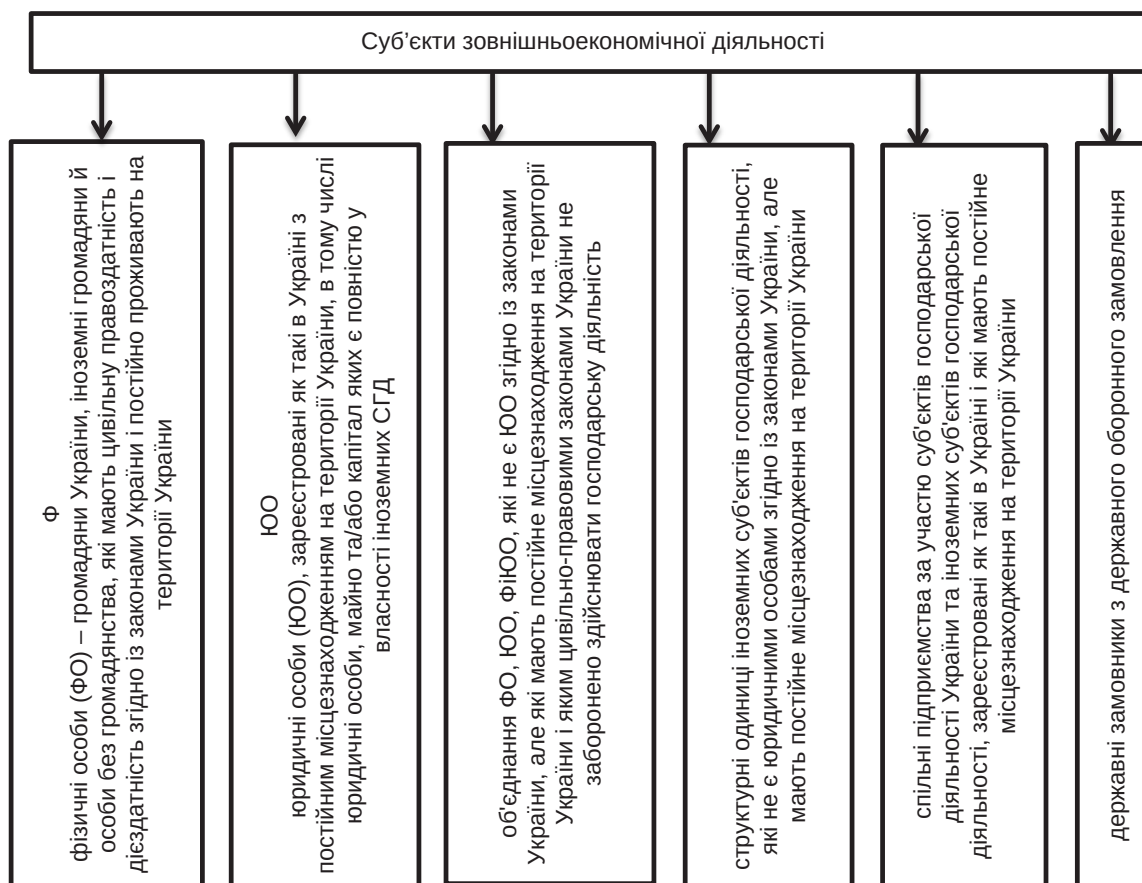

Рис. 1. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності

ність» і «зовнішньоекономічні зв'язки». Вважаємо зовнішньоекономічну діяльність одним із аспектів зовнішньоекономічних зв'язків, під якими розуміємо процес налагодження економічних зв'язків між країнами. Інтерпретація економічного визначення поняття ЗЕД наведена в таблиці 1.

На основі аналізу поняття та сутності зовнішньоекономічної діяльності запропоновано власне визначення з огляду на те, що саме міжнародне співробітництво виступає вагомим фактором впливу на рівень розвитку економіки України.

Отже, під зовнішньоекономічною діяльністю пропонуємо розуміти діяльність, спрямовану на співробітництво суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності різних держав задля реалізації національних інтересів через взаємовигідне співробітництво з іншими країнами в умовах інтернаціоналізації, глобалізації та інтеграції.

Суб'єкти господарської діяльності України та іноземні суб'єкти господарської діяльності під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності керуються різними принципами, що систематизовані як національні, специфічні, загальні. На національному рівні принципи зовнішньоекономічної діяльності закріплені Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (рис. 2) [9].

Специфічні принципи закріплені в певних міжнародних правових актах. Так, у 1974 році ООН

було підписано Міжнародний документ «Хартія економічних прав та обов'язків держав», де, окрім іншого, були наведені принципи міжнародних економічних відносин, які діють зараз: мирного співіснування; суверенної рівності держав; співробітництва держав; невторчання; сумлінного виконання міжнародних зобов'язань; взаємної вигоди; принцип утримання у своїх міжнародних відносинах від погрози застосування сили або її застосування проти територіальної недоторкості і політичної незалежності будь-якої держави; принцип рівноправ'я та самовизначення народу; принцип розгляду міжнародних спорів мирними засобами; розвитку міжнародних економічних і науково-технічних відносин між державами; юридичної рівності і недопустимості економічної дискримінації держав; свободи вибору форми організації зовнішньоекономічних зв'язків; невід'ємного суверенітету держав над їхніми природними та іншими ресурсами, а також над їхньою економічною діяльністю; найбільшого сприяння; національного режиму [18].

Для України як країни, що прагне вступити в Євросоюз, заслуговують на увагу принципи зовнішньоекономічної діяльності у Євросоюзі, що містяться у Білій книзі (1985 р.), серед них:

– контроль і оформлення документів на товари, що перетинають національні кордони;

Таблиця 1

Сутність поняття зовнішньоекономічної діяльності

№	Автор, джерело	Визначення
1	Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»	Діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на відносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.
2	Господарський кодекс України	Господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном, зазначеним у частині першій статті 139 цього Кодексу, та/або робочою силою.
3	Волкова І.	Діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, яка побудована на відносинах між ними, є сукупністю виробничо-господарських, організаційно-економічних та комерційних функцій, які забезпечують обмін продукцією в матеріально-речовій формі, та має місце як на території України, так і за її межами. Зовнішньоекономічна діяльність являє собою заходи та дії з реалізації зовнішньоекономічних зв'язків.
4	Шкурупій О.	Сфера господарської діяльності, пов'язана з міжнародною виробничою і науково-технічною кооперацією, експортом та імпортом продукції, виходом підприємства на зовнішній ринок.
5	Козак Ю.	Система економічних відносин, які складаються в процесі обміну ресурсами всіх видів між державами та економічними суб'єктами.
6	Федорець Л.	Сукупність видів діяльності суб'єктів господарювання усіх форм власності, спрямованих на організацію взаємодії із зарубіжними партнерами та контрагентами з метою отримання прибутку.
7	Орловська Ю.	Сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і комерційних функцій, обов'язковими супутніми умовами якої є виконання певних операцій.
8	Енциклопедія	Форма торговельно-економічної міжнародної діяльності держави, організацій, установ усіх форм власності, пов'язана з експортом та імпортом товарів, послуг, реалізацією спільних проектів, утворенням спільних виробничих, торговельних, транспортних структур за участю міжнародного фінансового капіталу, кредитів, інвестицій. Цей механізм зовнішньоекономічних зв'язків передбачає відкритий характер економіки, інтеграцію її в міжнародні регіональні і торговельні ринки.

Джерело: систематизовано автором на основі [7; 9; 12–17]

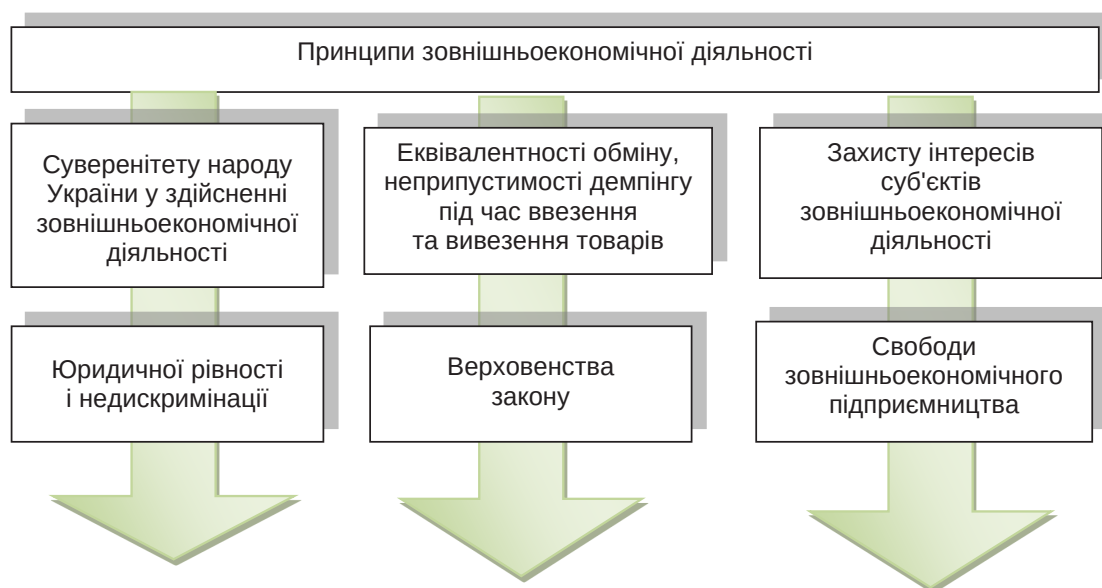

Рис. 2. Система принципів здійснення зовнішньоекономічної діяльності

– свобода пересування осіб для працевлаштування або постійне місце проживання у будь-якій країні;

- уніфікація технічних норм і стандартів;
- відкриття споживчих ринків;
- лібералізація фінансових послуг;
- поступове відкриття ринку інформаційних послуг;
- лібералізація транспортних послуг;
- створення сприятливих умов для промислового співробітництва з урахуванням законодавства про права на інтелектуальну і промислову власність;
- усунення фіскальних бар'єрів [19].

Отже, узагальнення та систематизація вітчизняного і закордонного досвіду стосовно методологічних принципів, які є базовими під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності та оцінки її ефективності, дає можливість виділити принципи загальноекономічного і специфічного характеру. До загальноекономічних варто віднести: науковість, системність, взаємовигідність, самоорганізацію, динамічність, принцип розвитку, історизм, відповідність, функціональність; до специфічних – емерджентність, ієрархічність, структурованість, невизначеність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, спадковість, принцип цілепокладання і цілераціональної дії, структуралістичності. Під структуралістичністю пропонуємо розуміти принцип, що формує багаторівневість здійснення та регулювання зовнішньоекономічної діяльності та дає змогу виокремити для більш глибокого пізнання його сутності стійкі зовнішньоекономічні зв'язки між її складовими елементами, що пов'язують їх у ціле на різних рівнях (мікро-, мезо-, макро-, мета-, мегарівні).

Слід враховувати той факт, що в умовах сучасних тенденцій розвитку світового господарства, зокрема постіндустріалізації, інтернаціоналізації, глобалізації, інтеграції, відбувається активне зростання обсягів міжнародної та світової торгівлі. У таких умовах зростає неухильно значущість розвитку зовнішньоекономічної діяльності для кожної країни та безпосередньо її регулювання, яке здійснюється з метою забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку, створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки країни в систему світового поділу праці, що і буде напрямом подальшого дослідження.

Висновки з проведеного дослідження.

У статті систематизовано та узагальнено наукові підходи до визначення сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність», яка наведена діяльністю, що націлена на забезпечення участі України у міжнародному поділі праці та інтеграції держави у міжнародне господарське середовище. Наведено авторське визначення поняття «зовнішньоекономічна діяльність» та запропоновано власний принцип зовнішньоекономічної діяльності – структуралістичність.

Як підсумок, проведене дослідження дає змогу визначити напрями подальших досліджень, зокрема здійснити структурізацію регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва відповідно до системного підходу

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна – ЄС / В. Сіденко (керівник проекту) та ін. Київ: Заповіт, 2018. 214 с.

2. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини : навч. посібник / Т.В. Шталь та ін. Харків: «Видавництво «Форт», 2015. 364 с.
3. Остапенко Т.Г. Нанорівень розвитку менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств. *Управління розвитком*. 2016. № 3 (185). С. 48–54.
4. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : підручник / В.О. Новак та ін. Київ : Кондор, 2012. 552 с.
5. Тюріна Н.М., Карвацка Н.С. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 408 с.
6. Багорова І.В., Редіна Н.І., Власюк В.Є., Гетьман О.О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : підручник. Київ : Центр навч. літератури, 2004. 580 с.
7. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон : монографія / Ю.Г. Козак ін. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 240 с.
8. Сучасні тенденції міжнародних економічних відносин і зовнішньоекономічні зв'язки України: колективна монографія / В.М. Фомішина, А.В. Рибчук, В.В. Зінченко та ін. ; за ред. В.М. Фомішиної. Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2017. 340 с.
9. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення: 17.01.2019 р).
10. Верховна Рада України. Офіційний портал: URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua> (дата звернення 17.01.2019).
11. Самблук М.В., Ковтун Е.О. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. *Кримський економічний вісник*. 2013. № 2 (03). С. 140–142.
12. Акименко О.Ю. Теоретико-методологічні аспекти регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств в умовах європейської інтеграції. *Детермінанти соціально-економічного розвитку України в умовах трансформаційних зрушень* : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В.П. Ільчука. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 67–76 с.
13. Господарський Кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. №436-IV / Верховна Рада України URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення: 17.01.2019 р).
14. Волкова І.А., Реслер М.В., Калініна О.Ю. Облік зовнішньоекономічної діяльності : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 304 с.
15. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : навчальний посібник / Шкурупій О.В., Гончаренко В.В., Артеменко І.А. та ін.; за ред. О.В. Шкурупій. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
16. Федорець Л.М. Управління зовнішньоекономічною діяльністю аграрних підприємств на регіональному рівні (на прикладі Черкаської області): автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства та АПК)»; Херсон, 2010. 22 с.
17. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / Орловська Ю.В., Дугінець Г.В. та ін.; за ред. Ю.В. Орловської. Дніпропетровськ : [АРТ-ПРЕС], 2010. 302 с.
18. Економічна енциклопедія. (Дата звернення: 17.01.2019 р.) URL: <http://slovopedia.org.ua>
19. Хартія економічних прав та обов'язків держав : прийнята і проголошена ООН від 12 грудня 1974 р. База даних «Законодавства України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_077 (дата звернення 17.01.2019).
20. Bly Robert W. The White Paper Marketing Handbook / Robert W. Bly. Florence, Kentucky: South-Western Educational Publishing, 2006. 256 p.